

ETO: 05(091) (439) „175“—„185“.

OSIGINAL SCIENTIFIC PAPER

**A SZERB IRODALMI TÖREKVÉSEK
VISSZHANGJA A MAGYAR PERIODIKÁBAN
A XVIII. SZÁZAD VÉGÉTŐL A XIX.
SZÁZAD KÖZEPÉIG**

VESELINOVIĆ ŠULC MAGDOLNA

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

Közlésre elfogadva: 1982. febr. 25.

A magyar irodalmi életben már a XVIII. század utolsó évtizedeiben kifejezésre jut az érdeklődés a déli szomszédságban élő szerbek szellemi és irodalmi törekvései iránt. Ennek az érdeklődésnek jelentősebb megnyilvánulásaira majd a XIX. század első évtizedeiben kerül sor. A korabeli publikációknak, hírlapirodalomnak — az almanachoknak, folyóiratoknak, amelyek igyekeznek hírt adni arról, ami a világban új és korszerű a műveltség a szellemi és irodalmi élet terén — mindebben jelentős szerep jut. Így a XVIII. század végi magyar hírlapirodalomban, a *Magyar Hírmondóban* például már olvashatunk a népköltészet gyűjtésére serkentő sorokat, az olyan népdal kerül előtérbe, mint amilyen a német *Volkslied*. A *Magyar Hírmondó* 1792-ben *Rátz Herkules* cím alatt közöl egy cikket a szerbhorvát népköltészet tárgyköréből, amely Marko Kralovichról, azaz Kraljević Markóról szól. A cikk írója ismeretlen; a szerkesztő megjegyzi róla: „Ezt az egész Előadást Magyar Országról közölte velünk egy érdemes Hazafi.”¹ A szerző Kraljević Markót, Herkules mellett Toldi Miklóssal is összehasonlítja; sok dicsérő sort szentel Márkó szülővárosának, Prilepnek.

Molnár János *Magyar Könyvháza* sem szűkölködik délszláv vonatkozású adatok közlésében; lapjain a századfordulón többször is találkozunk ilyen cikkekkkel. A *Magyar Könyvház* részleteket közöl Fortis *Viaggio in Dalmazia* (Venezia, 1774) című útleírásából, továbbá az abban az időben Európa-szerte sokat emlegetett morlakokról, szokásokról, öltözetükről. Ír ezen kívül Kraljević Markóról és az ipeki patriarchátusról is.

Ugyanebben az időben Sándor István *Sokféle* című folyóirata sem zárkózik el délszláv vonatkozású anyagok közlésétől. Érdeklődést tanúsít például a szlovénok néhány újonnan felvetett problémája iránt, említést tesz a horvátokról, Pera Segedinac fölkeléséről, s olyan megjegyzést is tesz, hogy e dolgokkal foglalkozni „a szomszéd-gyűlölés nélkül is lehet.”²

¹ I, 1792., 2. félév, nov. 30, 798—799. 1.

² IV, 1796., 71. 1.

Az 1801-ben megjelent VII. kötetben közölt cikk *A régi és mostani Magyar Énekről és Tántzról*³ — melyet Kemény G. Gábor „baráti méltatásnak a XIX. század küszöbén, s Kraljević Marko, vagy a hősdalok dicséretének“ nevez⁴ —, a „magyar keserves énekekről“ készül beszámolni, azonban más példát pillanatnyilag nem találva a „Ráczok“ szokásaira hivatkozik: „A Rázt legény, mihelyt rá ér, nagy Szív fájlalva előveszi a régi Hőseiről szóló Énekeket, s kesergő hangon eldalolja. A Kralovics Marko, azaz Márk Szerviai vagy Ráztországi királyfi még most sem ment nálok feledékenységre, sőt az Ének által felelesztett Emlékezete még most is Könyveket csordít a Ráztok szeméből.“

Fried István föltételezi, hogy Sándor István már abban az időben jártas volt a délszláv népköltészetben, hogy forrásai nem másodkézből valók voltak, hogy Bécsben, ahol 1784-ben letelepedett, találkozhatott szerbekkel, horvátokkal, s hogy Herder gyűjtését és Andrija Kačić Miošić *Razgovor ugodni* . . . c. könyvét is ismerhette.⁵

Ezek a XVIII. század végi és XIX. század eleji ismertetések, közlések és cikkek nem mindig pontosak; marginális jelenségek, ám egészében véve mégis értékesek, nem csak mint adatközlések, hanem úgy is, mint a délszláv népek szellemi életének bemutatói és népszerűsítői. A XIX. század elejétől kezdve a magyar irodalmi körökben egyre inkább terjed az a nézet, hogy hiányos a szerbek szellemi életével és kultúrájával kapcsolatos ismeretük. Ez a vélemény még inkább megerősödik, amikor a német irodalomban és általa Európa-szerte felfedezik a *Hasanaginicát*, amelyet Kazinczy is lefordít, és felhívja a figyelmet értékeire. Nagy mértékben hozzájárul a szóban forgó nézet terjedéséhez Vitkovics népköltészet ápolása és gondozása is, ez ugyanis Kisfaludy Károly, Kölcsey, Bajza, Toldi, Vörösmarty és sok más költő érdeklődését felkeltette a népköltészet iránt általában, s külön a szerbhórvát népköltészet iránt is.

A német *Hainbund*-szellemben készült almanachok és folyóiratok, amelyek a magyar irodalomban is gyorsan meghonosodtak, átveszik a szellemi és irodalmi élet vezető szerepét, fokozzák a népköltészet iránti érdeklődést, szorgalmazzák közelebbi megismerését; így a szerbhórvát népköltészet iránti érdeklődés is oly mértékben föllendül, hogy kialakul a jól ismert *szerbus manier*; ebben a folyamatban Vitkovicsnak is nagy szerepe volt.

Említsük itt meg a *Hazai 's Külföldi Tudósítások Hasznos Mulatságok* című irodalmi melléklapjában 1818-ban megjelent névtelen cikket *A Morlak Tántzokról*,⁶ amelyet Kultsár Istvánnak tulajdonítanak. E cikk írója a „régik szokások“ megismerésének fontosságát hangsúlyozza, s példaként a morlakok „szájról-szájra adott közdaljait“ említi (ide értve általában a népit, a népszokást, a népdalt). Ugyancsak jelentős a néhány évvel később, 1824-ben

³ VII, 1801, 66—74. 1.

⁴ *A szomszéd népekkel való kapcsolatok történetéből*. Összeállította és jegyzetekkel ellátta Kemény G. Gábor, Budapest 1962, 138. 1.

⁵ Fried István, *A délszláv népköltészet recepciója a magyar irodalomban Kazinczytól Jókaiig*, Budapest 1979, 78. 1.

⁶ 1818. II, 17. sz., 135. 1.

közölt *Szerbus népdalok* című méltatás Vuk Karadžić *Srpske narodne pjesme* c. népdal-gyűjteményének lipcsei kiadásáról.⁷

A nagyvilágban történt eseményekről, szellemi és irodalmi újdonságokról szóló hírek mellett az almanachok, folyóiratok és irodalmi melléklapok eredeti irodalmi alkotásokat és fordításokat is közölnek, de nem hanyagolják el a szerbhorvát népköltészet és a *szerbus manier* ápolását sem. E publikációk közül kiemelkedik a Budapesten megjelenő *Aurora* almanach (1822—1837), amely szerkesztőjének, Kisfaludy Károlynak, és fiatal, lelkes, tehetséges munkatársainak köszönhetően a magyar irodalmi élet vezető orgánumává vált.

Az *Aurora* két elve (az eredetiségre való törekvés és a nemzeti jellegű művészet és szépirodalom igényének ápolása) arra ösztönözte a munkatársakat, akik már előzetesen is nagy érdeklődést tanúsítottak a népköltészet iránt, — gondoljunk csak Vörösmartyra, Bajzára vagy Toldira —, hogy kitelje-sítsék magukban ezt az érdeklődést. Így történhetett, hogy az *Aurora* ma-gára vállalta a szerbhorvát népköltészet felfedezésének és feltárásának, mé-lyebb megismertetésének a szerepét. Míg az addigi időszaki sajtótermékek csak alkalmilag közöltek egy-egy ilyen jellegű, tartalmú cikket, adalékot, fordítást, az *Aurora* már kezdettől fogva rendszeresen közöl fordításokat is és eredeti, a *szerbus manier*ban írt költeményeket is.

Az *Aurora* másfél évtizedes megjelenése alatt, benne láttak napvilágot számos szerbhorvát népköltészeti alkotás mellett, a *szerbus manier*ban alkotott gyöngyszemek: Vörösmarty *Földi menyje* (1827), amelyben Gáldi László a *Csákkal* (1826) és *Hedviggel* (1829) együtt a deseterac klasszikus magyar visszhangjainak a csúc sát látja, azonban mégis a *Földi menyjet* tartja a legszebbnek;⁸ a *Hedvig*, amelyet Hadrovics László a *szerbus manier* legszebb emlékművének nevez⁹; a *Szép Ilonka* (1833), amely Tóth Dezső véleménye szerint sohasem született volna meg a *Hedvig* nélkül¹⁰, s amely az össze-hasonlító irodalomtörténet szerint a szerbhorvát *Nesrečna djevojká*val tart kapcsolatot. Az *Aurora* közli továbbá Vitkovics fordításait a szerbhorvát népi líra és epikus költészet tárgyköréből. Egyebek közt megemlíthető a *Hajkun férjhezmenetele* (1828, eredeti címe: Udaja sestre bega Ljubovića) valamint a *Bácskai regedal* is (1827, Podigle se kiridžije Bačke), amelynek közlése azért is jelentős, mert e Vitkovics-fordításon kívül másutt nem találkozzunk vele. Majd csak Milica Stojadinović Srpkinja jegyzi le néhány évtizeddel a Vitkovics-fordítás megjelenése után, aki szólókapáló leánytól hallotta a Fruške Gorában. Még Vuk Karadžić sem tesz róla említést.¹¹

⁷ 44. szám, 348—351. l.

⁸ Gáldi László, *Szerbhorvát eredetű tízesünk*, Szomszédság és közösség, Délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok, Tanulmányok, Szerkesztette Vujicsics D. Sztoján, Budapest 1972, 299—301. l.

⁹ *Mađarsko—jugoslovenski kulturni odnosi*, Enciklopedija Jugoslavije 5, Zagreb MCMLXII, str. 588.

¹⁰ Tóth Dezső, *Vörösmarty Mihály*, Budapest 1957, 221. l.

¹¹ Erről bővebben: Magdalena Veselinović Šulc, *Vitkovičev prevod jedne narodne pesme*, Zbornik za slavistiku Matice srpske br. 19, 1980., str. 129—144.

Ugyancsak az *Aurora* közli Székács és Bajza fordításait, Bajza *szerbus manierban* írt *Lemondás* című versét, valamint Garai és Czuczor *szerbus manierban* írt költeményeit.

A Bécsben évente egyszer megjelenő, kevésbé modern, *Hebe* című zsebkönyv (1821—1826) Kazinczy klasszicizáló irányát követte, s bár jeles költőket gyűjtött maga köré (említsük csak Csokonait, Kölcseyt, Vitkovicsot és másokat), nem tudott épést tartani a lendületes *Aurorával*, azonban ennek ellenére is a szerbhorvát népköltészet magyarországi meghonosítása és a szerbus manier népszerűsítése terén jelentős szerepet játszott. A *Hebe* közli például (1823) Vitkovicsnak azt a szerbhorvát népdalfordítását is (*Cvati ružo, ti ne gledaj na me — Köznépi dal*), amelynek első verssora, a „Pirulj róza, pirulj“ az eredeti címet helyettesítette, és amely olyan népszerűvé vált, hogy hosszú időn át magyar népdalnak tartották; szerb eredetét csak a XX. század harmadik évtizedében derítette ki Milan Šević.¹²

A *Hebe* közli Kölcsey *Panasz* (1826) című versét is, amely a *szerbus manier* meghonosításában igen jelentős szerepet játszott: útmutatója volt a többi *szerbus manierban* író költőnek, sőt mintául szolgált Vörösmartynak is.

Az enciklopédikus, Kassán megjelenő havi folyóirat, a *Felső Magyar Országai Minerva* (1825—1836), mely idejétmúlt, klasszicizáló iránya miatt nagyobb népszerűsége nem tett szert, Horatius, Shakespeare, Schiller, Goethe, Herder, Buffon és Montesquieu műveinek fordításai, valamint a történelmi, nyelvi és természettudományi kérdések mellett a népköltészet kérdéseivel is foglalkozott. Számunkra különösképpen érdekes Toldi Ferencnek Kemény G. Gábor szerint „úttörő jelentőségű adatközlő“¹³ cikke *A szerbus népköltésről* (1827., V. füzet), amely tartalmazza Vessely Eugen cikkének átdolgozását a szerb lakodalmi dalokról, a *Kraljević Márkó halála* című epikus költeményt, amelyet a szerbhorvát népköltészet legjobb példái közt említ, s elfogadja Geothenek ezzel kapcsolatos véleményét. Közli e cikk — Vitkovics fordításában — a *Gaja i njegov ujak* című szerbhorvát népballadát is, mely eredetileg Vuk Karadžić *Danicájában* jelent meg, amelyet Vitkovics *Szerbus balladának* nevez, Toldi pedig a következő megjegyzést fűzi hozzá: „Imitt pedig van szerencsém kéziratból egy eddig még nyomtatlan fordítást közleni.“ Ebből arra következtethetünk, hogy Vitkovics nem tudott a Vuk által a *Danicában* közzétett eredetiről. Milica Stojadinović Srpkinja e balladát a bácskai szekeresekről szólóval együtt publikálja az 1862-ben Zemunban megjelent könyvében (*U Fruškoj Gori II, 1854*). Megjegyzést azonban nem fűz hozzá ami arra utal, hogy Vitkovics, Vuk és Milica is teljesen önállóan, egymás anyagát nem ismerve jegyezte fel e balladát. (*A Bácsi szekeresekkel* más a helyzet: ezt tudomásunk szerint Vuk nem ismerte.)

A cikk záradékában Toldi közli Vörösmarty *Csák* című, érzelmekben gazdag és szuggesztív balladáját. A következő megjegyzést fűzi hozzá: „Eredeti balladát *szerbus stilusban* nálunk eddig egyedül Vörösmarty ada, s én

¹² Milan Šević, *Srpski pesnici na mađarskom jeziku*, Sremski Karlovci, 1930., str. 26.

¹³ I. m., 177. l.

annak kéziratát a költő barátságából bírván, annak közlésével kívánom olvasóimat elereszteni.“

Érdemes megemlíteni, hogy az addig meghonosodott „rác“ jelző helyett itt először, de konzekvensen jelentkezik a „szerbus“ elnevezés.

Mint látjuk, Toldi e cikkéhez eredeti, rendkívül értékes alkotásokat mellékel.

A *Tudományos Gyűjtemény* (1817—1841) is nagy érdeklődést tanúsított a népelet, a múlt és a népköltészet iránt, és 1828-tól *Koszorúnak* nevezett szépirodalmi mellékletével jelentős hatást gyakorolt az olvasóközönségre. Oldalain a szerb kultúrára vonatkozó első, jól ismert és már sokszor említett közlés Vitkovics Mihályé: *A szerbus vagy a rác nyelvéről* (1819). Azonban a szerbhorvát népköltészet tárgyköre sem esik kívül a *Tudományos Gyűjtemény* és a *Koszorú* munkatársainak érdeklődésén. 1827-ben például Thaisz említést tesz Grimmnek és Gerhardnak a szerb népköltéssel kapcsolatos felfedezéseiről, Toldi pedig rámutat a *Hajkun férjhezmenetele* című szerbhorvát népdal jelentőségére.

A *Koszorú* kezdettől fogva helyet ad a népköltészet kérdéseinek, oldalain szerbhorvát népköltészeti alkotások és szerbus manierban írt költemények is olvashatók. Az első ilyen költemény Bajzának a *Leányka gyötrelme* című verse, melynek a magyar—szerbhorvát irodalmi kölcsönösség kutatói szerint valószínűleg a *Nesrečna djevojka* című népdal a forrása¹⁴. A *Koszorú* szerkesztője, Vörösmarty Mihály, a fiatal Székács József szerbhorvát népdalfordításaiból többet is közöl.

Tegyünk itt említést még néhány almanachról, amely helyet ad lapjain ennek a stílusnak. A *Hajnal* 1838-ban Garai János szerbus manierban írt versét, a *Jáczi* 1836-ban az *Emlény* pedig 1839-ben Sárosy Gyula egy-egy költeményét közli.

Az *Aurora* méltó örököse, az *Athenaeum*, folytatja az elődje által meghonosított, a szerbhorvát népköltészet stílusában írott költemények közlését (közveteszi például Vachot Sándornak a *Szilaj leány* című versét és az e szellemben írt misztifikációkat Remellay Gusztáv tollából: *Bela, Ljubica*, 1842.). 1843-ban Remellay a *Világban* is jelentkezik, mégpedig az *Aldunavidéki képek* című írásával, amelyben említést tesz Lamartine-nak a szerbhorvát népköltéssel kapcsolatos elmélkedéséről.

A hölgyek számára készült a bécsi és a németországi divatlapok mintájára szerkesztett *Regélő*. Szépliteratúrai melléklete 1837-ben a következő három elbeszélést közli folytatásokban Dositej Obradović *Sobranije* című írásából: *Abdala és Balsora* (Keleti történet), *Adelaida, a havasi pásztor* és *Egy pár papucs* (Keleti tréfa). A fordítója, Dimitrije Savić, pesti kereskedő, aki már előzőleg is jelentkezett Walter Scott műveinek fordításával.

A szerbhorvát életnek, múltnak, szellemi és irodalmi törekvéseknek, de különösképpen a népköltészetnek az ismertetésében nem volt jelentéktelen szerepük a XVIII. század utolsó és a XIX. század első évtizedeiben megjelenő

¹⁴ Fried István, *A szerencsétlen lányka*, A HITK 3., 1970., 40—46.

német nyelvű folyóiratoknak sem. Említsük csak meg az *Ungarisches Magazin* (Szerbiáról ír, a magyar királyok ottani uralkodásáról), továbbá a *Litterarische Anzeigent* és Schedius *Zeitschrift von und für Ungernjät*. De kiapadhatatlan kapcsolattörténeti forrás a pest-budai *Iris* is (Zeitschrift für Wissen, Kunst und Leben), amely 1825 és 1828 között jelent meg.

Az *Irist* — Póth István és Fried István¹⁵ írt róla részletes tanulmányt — a magyar honszeretet szellemében szerkesztették. Ez a szépirodalmi közleményekben és tanulmányokban is tükröződött. E folyóiratot az értelmiségnek, a tisztviselőknek, kereskedőknek szánták, s nemcsak a német, de a magyar területeken élő más nemzetiségeknek is, egyebek közt a szlávokéknak, leginkább pedig a gazdag és tekintélyes szerb kereskedőknek, akik közül sokan éltek Pest-Budán. Egy szám sem jelent meg anélkül, hogy ne foglalkozott volna a szerb művelődési élet valamilyen megnyilvánulásával. Ismerteti például Eugen Vessely *Serbische Hochzeitslieder* (1825) című könyvét, továbbá ír a szerbhorvát népköltészet hőseiről, Ilija Smiljanicról (Elias Smiljanich) (1825), és a szerbek szokásairól és hiedelméről. Egy E. M. kezdőbetűvel jelzett, *Lebensbeschreibung des Grossen und Berühmten serbischen Helden Marco* (Königssohn Marko) (1827) című írás megemlíti az európai irodalmárok által már korábban kimondott dícsérő véleményt e hősről, a *Blicke auf die neueste serbische Literatur* (1827) című közlemény pedig leírja a szerbhorvát népköltészet útját Fortisztól kezdve, megemlíti Vuk Karadžić munkásságát és John Bowring szerb népdalkötet-fordítását is. Dositej Obradovićról is értesít, valamint a *Letopis*ról, amely ugyanakkor jelenik meg Pesten, amikor az *Iris*, továbbá a benne megjelenő fordításokról és Pacsics verskötetéről.

1828-ban az *Iris* a *Zidanje Skadra* c. népballada fordítását közli, s fordítóként Alois Akmani neve szerepel; az összehasonlító irodalomtudománynak mind a mai napig nem sikerült megfejteni, ki rejtőzik e név mögött.

A *Pressburger Aehrenlese* 1836-ban Székács József szerbhorvát népköltészet-fordításainak gyűjteményéről ír. Ennek a cikknek az írója, Karl Georg Rumi, egy ideig a karlócai gimnázium tanára és igazgatója, Strati-mirović metropolita és a szerb nép kiváló barátja volt.

Még sok fordítás, írás és különböző tartalmú cikk jelenik meg a magyarországi időszaki kiadványokban a XIX. század első felében, mi azonban csak a legjelentősebbekről tettünk említést; azokról, amelyek a legjobban illusztrálják a magyarok érdeklődését a szerbek és a horvátok kulturális törekvései és irodalmi eseményei iránt. Az érdeklődés folytatódik később is, és ez szintén a periodikában tükröződik a legjobban, miközben az alkalmazkodás jelei tapasztalhatók az új idők szükségleteihez, politikai, társadalmi és kulturális körülményeihez.

¹⁵ I. Dr. István Póth (Budapest), *Letopis Matice srpske i neki peštansko-budimski časopisi, dvadesetih godina 19. veka*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, 11—16. IX. 1975., 5., Beograd 1976, 119—131., és István Fried, *Die Zeitschrift „Iris“ (1825—1828) und die Literatur der Südslawischen Volker*, Studia Slavica XXIII, 1977, 69—85.

REZIME

Odjek srpskih književnih stremljenja u mađarskoj periodici od kraja XVIII-og do sredine XIX-og veka

Interesovanje Mađara za duhovni život i stremljenja na polju književnosti Srba ima svoje, iako marginalne, začetke ispoljavanja već s kraja XVIII-og veka, ali se razbuktava i dobija sistematskiji oblik u prvim decenijama XIX-og veka. Mađarska glasila, kao *Magyar Hirmondó*, ukazuju na značaj sakupljanja narodnih pesama, te se pažnja od toga vremena obraća i na srpskohrvatske narodne pesme. Piše se o Kraljeviću Marku (*Sokféle*), o Morlacima (*Hasznos Mulatságok*), a posle otkrivanja *Hasanaginice* u evropskoj književnosti, pesnici — Kölcsey, Bajza, Vörösmarty, Vitković i drugi — prevode i pišu u duhu već poznatog srpskog manira. U otkrivanju srpskohrvatske narodne poezije, u ono vreme najvećeg dometa u književnosti Južnih Slovena, značajnu ulogu imaju almanasi — džepne knjige, u prvom redu *Aurora*, a svojim priložima i *Hebe*, *Felső Magyar Országí Minerva*, *Tudományos Gyűjtemény* i književni dodatak *Koszorú*, kao i nešto kasnije *Athenaeum*. I časopisi koji su u Pešti i Budimu izlazili na nemačkom jeziku pokazuju veoma veliko interesovanje za srpskohrvatsku narodnu poeziju, a u tome prednjači *Iris*.

SUMMARY

The reception of Serbian literary endeavours in Hungarian periodicals from the end of the 18th till the middle of the 19th century

The Hungarians had already begun to show some interest in the intellectual life and the literary endeavours of Serbians at the end of the 18th century, but it was not until the first decades of the 19th century that this interest acquired a systematic form. Hungarian periodicals pointed to the importance of collecting folk poetry. The almanac *Aurora* played an important part in discovering and presenting the Serbocroatian folk poetry. There appeared the gems of the Hungarian poet Vörösmarty written in Serbian manner and the translations of Vitkovics. In this respect some other almanacs should also be mentioned: *Hebe*, *Felső Magyar Országí Minerva*, *Tudományos Gyűjtemény* and the literary supplement *Koszorú*. The interest in Serbocroatian folk poetry was also manifested in periodicals which appeared in German and were published in Pest and Buda, such as, for instance, *Iris*.

